

Εργαστήριο Σπουδών Φύλου και Ισότητας

Λ. Συγγρού 134, 1^{ος} όροφος, 17671 Αθήνα, τηλ. 210 9210177-8, fax 210 9210178

<http://www.genderpanteion.gr>, e-mail: gender@panteion.gr

Sakiko Fukuda-Parr

**“What does Feminization of Poverty Mean? It Isn’t Just Lack of
Income”, in *Feminist Economics***

**«Τι σημαίνει «Θηλυκοποίηση της Φτώχειας»;
Όχι μόνο έλλειψη εισοδήματος»**

**ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
για το μάθημα**

«Εισοδηματικές ανισότητες και φτώχεια»

**ακαδημαϊκά έτη
2003-2004
2004-2005**

**Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής
Διδάσκουσα : Επικ. Καθηγήτρια Μ. Καραμεσίνη**

**Η μετάφραση από τα αγγλικά έγινε από την Ευγενία Μουκάνου με χρηματοδότηση
του προγράμματος «Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές
Επιστήμες»**

**Τι σημαίνει «Θηλυκοποίηση της Φτώχειας»;
'Όχι μόνο έλλειψη εισοδήματος'**

Sakiko Fucuda-Parr¹

Μετάφραση: Ευγενία Μουκάνου

Επιμέλεια: Μαρία Καραμεσίνη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν άρθρο αμφισβητεί τη χρήση του ποσοστού των φτωχών νοικοκυριών με αρχηγό γυναίκα ως εργαλείο μέτρησης της θηλυκοποίησης της φτώχειας [feminization of poverty]. Προτείνει ένα εναλλακτικό εννοιολογικό πλαίσιο, αυτό της ανθρώπινης φτώχειας [human poverty], το οποίο εστιάζει όχι στο εισόδημα, αλλά στα ανθρώπινα επιτεύγματα [human outcomes], με την έννοια των επιλογών και ευκαιριών που αντιμετωπίζει το άτομο.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Η έννοια της φτώχειας, η μέτρηση της φτώχειας, οι ευκαιρίες

Το γεγονός ότι «οι γυναίκες είναι πιο φτωχές από τους άνδρες» αποτελεί πλέον κοινοτοπία. Η αναλογία των νοικοκυριών με αρχηγό γυναίκα, των οποίων το εισόδημα βρίσκεται κάτω από τη «γραμμή φτώχειας», έχει ευρέως υιοθετηθεί ως τρόπος μέτρησης της φτώχειας των γυναικών. Το παρόν άρθρο αμφισβητεί αυτόν τον τρόπο μέτρησης και την έμφαση που δίνει στο εισόδημα. Προτείνει μία εναλλακτική προσέγγιση, που εστιάζει στα ανθρώπινα επιτεύγματα και βασίζεται στο εννοιολογικό πλαίσιο της ανθρώπινης φτώχειας (*Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη* 1997). Η συγγραφέας του άρθρου είναι μία από τους συγγραφείς της *Έκθεσης για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη* 1997 και εδώ συνοψίζει την έννοια της ανθρώπινης φτώχειας, που παρουσιάστηκε στην *Έκθεση*, και την επεκτείνει ως προς την έννοια της θηλυκοποίησης της φτώχειας.

**ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ «ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΜΕ ΑΡΧΗΓΟ ΓΥΝΑΙΚΑ»
ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ**

Σε αρκετές χώρες, έρευνες που μελετούν την κατανάλωση και τις δαπάνες των νοικοκυριών, έχουν δείξει ότι υπάρχει ένα υψηλό ποσοστό νοικοκυριών με αρχηγό γυναίκα μεταξύ των «φτωχών», που ορίζονται ως εκείνοι που τα εισοδήματά τους πέφτουν κάτω από τη λεγόμενη γραμμή φτώχειας. Οι περισσότερες από αυτές τις χώρες βρίσκονται στη Βόρεια και Νότια Αμερική, την Ανατολική Ευρώπη, και τη Δυτική Ευρώπη. Ωστόσο η επισκόπηση των διαθέσιμων στοιχείων αποδεικνύει ότι αυτή η τάση δεν είναι παγκόσμιαⁱⁱ. Σε αρκετές χώρες της Ασίας και της Αφρικής, όπως είναι το Βιετνάμ, η Ινδονησία, το Μαρόκο, η Γουινέα και η Ζιμπάμπουε, δεν συναντούμε καμία διαφοροποίηση ανάμεσα στα νοικοκυριά με άνδρα αρχηγό και σε εκείνα που έχουν αρχηγό γυναίκα. Αυτό σημαίνει ότι σε αυτές τις χώρες της Αφρικής και της Ασίας οι γυναίκες δεν είναι πιο φτωχές από τους άνδρες; Η απάντηση είναι όχι. Είναι ο τρόπος μέτρησης εκείνος που συγκαλύπτει την έκταση της φτώχειας στο γυναικείο πληθυσμό. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτού του τρόπου μέτρησης είναι ένα στενό πλαίσιο αναφοράς: εστιάζει μόνο στο χρηματικό εισόδημα και χρησιμοποιεί το νοικοκυριό ως μονάδα αναφοράς, γεγονός που οδηγεί στην παράβλεψη των ανισοκατανομών εντός του νοικοκυριού.

ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΞΑΝΑ ΤΗ ΦΤΩΧΕΙΑ.

¹ Fukuda-Parr, S., (1999), "What does Feminization of Poverty Mean? It Isn't Just Lack of Income", in *Feminist Economics*, Volume 5, Issue 2, pp. 99-103.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ 1997 ΠΡΟΤΕΙΝΕΙ ΕΝΑ ΝΕΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ: «ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΤΩΧΕΙΑ»

Ποια είναι η έννοια της φτώχειας; Πώς η φτώχεια επηρεάζει με διαφορετικό τρόπο τους άνδρες και τις γυναίκες; Η φτώχεια μπορεί να συνεπάγεται περισσότερα από την έλλειψη των απαραίτητων για την υλική ευημερία. Η φτώχεια εκδηλώνεται μέσω της αποστέρησης στη ζωή των ατόμων. Μπορεί να οριστεί ως η στέρηση των πιο βασικών ευκαιριών και επιλογών για την ανθρώπινη ζωή – στέρηση των ευκαιριών που οδηγούν σε μακροζωία, υγεία και δημιουργικό βίο και της δυνατότητας απόλαυσης ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης, ελευθερίας, αξιοπρέπειας, της αυτοεκτίμησης και του σεβασμού από τους άλλους (*Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη 1997*). Αυτή η θεώρηση της φτώχειας, που αναφέρεται ως «ανθρώπινη φτώχεια», διακρίνεται από την «εισοδηματική φτώχεια».

Η ανθρώπινη φτώχεια είναι πολυδιάστατη. Η έλλειψη των υλικών μέσων για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης αποτελεί μία σημαντική διάσταση της φτώχειας, αλλά όχι και τη μοναδική. Ούτε είναι δυνατόν να ερμηνεύσουμε τις ποικίλες διαστάσεις της αποστέρησης με βάση το χαμηλό εισόδημα. Ένα άτομο ή ένα νοικοκυριό χωρίς επαρκή εισοδήματα μπορεί να μην ζει αποκλεισμένο από τη ζωή της κοινότητας. Μπορεί η υγεία του να βρίσκεται σε καλή κατάσταση και να έχει τη δυνατότητα να απολαύσει ένα δημιουργικό βίο. Η φτώχεια ως προς τις επιλογές και τις ευκαιρίες, σε αντίθεση με την εισοδηματική φτώχεια, μπορεί να αποδειχθεί πιο κατάλληλο εργαλείο για εκείνους που ασχολούνται με τις πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας και με την άσκηση πολιτικής εν γένει, καθώς τους επιτρέπει να εστιάσουν το ενδιαφέρον τους στις βαθύτερες δομικές αιτίες της φτώχειας και να οδηγηθούν κατευθείαν σε στρατηγικές ενδυνάμωσης.

Η μέτρηση της ανθρώπινης φτώχειας

Η μέτρηση της ανθρώπινης φτώχειας μπορεί να γίνει με τη χρήση δεικτών που σχετίζονται με τις ευκαιρίες και επιλογές που έχει κάθε άτομο. Η *Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη* (1997) εισήγαγε έναν σύνθετο τρόπο μέτρησης, τον δείκτη ανθρώπινης φτώχειας [Human Poverty Index (HPI)]. Πρόκειται για έναν πολυδιάστατο τρόπο μέτρησης του βαθμού της ανθρώπινης φτώχειας, που δεν βασίζεται στο εισόδημα. Το εύρος των επιλογών και των ευκαιριών στη ζωή του ανθρώπου μπορεί να θεωρείται περιορισμένο, ωστόσο ορισμένες επιλογές και ευκαιρίες είναι βασικές. Η αποστέρηση σε αυτούς του τομείς αποκλείει από πολλές άλλες ευκαιρίες.

Ο δείκτης ανθρώπινης φτώχειας συμπεριλαμβάνει τέσσερις διαστάσεις-κλειδιά: την επιβίωση, τη γνώση, το αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και την κοινωνική συμμετοχή. Οι διαστάσεις αυτές και οι επιμέρους δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν στη μέτρηση της αποστέρησης περιγράφονται στον Πίνακα 1.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονίσουμε το γεγονός ότι η έννοια της ανθρώπινης φτώχειας είναι ευρύτερη του δείκτη ανθρώπινης φτώχειας. Στο δείκτη ανθρώπινης φτώχειας δεν συμπεριλαμβάνονται ορισμένες διαστάσεις, είτε γιατί είναι δύσκολο να αποτυπωθούν ποσοτικά, είτε γιατί δεν υπάρχουν διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα. Είναι δύσκολο, επίσης, να χρησιμοποιηθούν τα ίδια κριτήρια για την μέτρηση της φτώχειας υπό εντελώς διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, όπως για παράδειγμα ανάμεσα στη Σιέρα Λεόνε και τον Καναδά. Για το λόγο αυτό, κατασκευάστηκαν δύο είδη δεκτών ανθρώπινης φτώχειας: ένας κατάλληλος για τις αναπτυσσόμενες χώρες (HPI-1) και ένα για τις βιομηχανικές (HPI-2).

Τα ευρήματα των δεικτών HPI-1 και HPI-2 βρίσκονται δημοσιευμένα στην *Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη*. Παρουσιάζουν δε ενδιαφέρον οι αντιθέσεις που εμφανίζονται μεταξύ της εισοδηματικής φτώχειας και της ανθρώπινης φτώχειας. Για παράδειγμα, η Αίγυπτος και το Πακιστάν μείωσαν την εισοδηματική φτώχεια σε ποσοστό χαμηλότερο του

15% (ως μέτρο σύγκρισης χρησιμοποιείται το ποσοστό πληθυσμού με λιγότερο από \$1 κατά κεφαλήν ημερησίως), αλλά η ανθρώπινη φτώχεια παρέμεινε σε υψηλά ποσοστά, 34% και 36% αντίστοιχα. Οι Η.Π.Α. παρουσιάζουν το υψηλότερο ποσοστό κατά κεφαλήν εισοδήματος, ανάμεσα στις δεκαεπτά χώρες για τις οποίες υπολογίστηκε ο δείκτης ΗΡΙ-2. Αλλά αυτή η χώρα έχει τις χειρότερες επιδόσεις ως προς τη φτώχεια.

Φτώχεια και φύλο: η ανθρώπινη φτώχεια είναι πιο κατάλληλη από την εισοδηματική φτώχεια

Η ανθρώπινη φτώχεια μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια της φτώχειας από την οπτική του φύλου. Σε όλες τις κοινωνίες οι γυναίκες, σε αντίθεση με τους άνδρες, αντιμετωπίζουν περιορισμούς στις επιλογές και ευκαιρίες. Οι περιορισμοί αυτοί συνήθως οδηγούν σε χαμηλότερα γυναικεία εισοδήματα, ωστόσο συχνά συνδέονται και με άλλα ανθρώπινα επιτεύγματα. Ο αποκλεισμός από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν εξαρτάται από το επίπεδο εισοδήματος. Η συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων συνδέεται με την ελευθερία του ατόμου και το σεβασμό που απολαμβάνει από τους άλλους. Άνισες ευκαιρίες εκπαίδευσης ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια περιορίζουν τις μετέπειτα επιλογές τους όχι μόνο ως προς την απασχόληση, αλλά και το δημιουργικό βίο.

Οι εμπειρικές έρευνες που βασίζονται μόνο στο εισόδημα μπορεί να συγκαλύψουν την φτώχεια ως προς τις επιλογές και τις ευκαιρίες. Για παράδειγμα, η μελέτη του Shaffer, που συγκρίνει τα αποτελέσματα διαφορετικών ερευνών για τη φτώχεια στη Δημοκρατία της Γουινέας, είναι ενδεικτική των αντιθέσεων που παρατηρούνταιⁱⁱⁱ. Οι έρευνες που βασίζονται σε δεδομένα κατανάλωσης και εισοδήματος δεν αποδεικνύουν «θηλυκοποίηση της φτώχειας», καθώς δείχνουν ότι τα ποσοστά φτώχειας των νοικοκυριών με αρχηγό γυναίκα δεν είναι υψηλότερα από εκείνα των νοικοκυριών με αρχηγό άνδρα. Ωστόσο, έρευνες για τον αγροτικό χώρο που βασίζονται στη συμμετοχική παρατήρηση αποδεικνύουν τη θηλυκοποίηση της φτώχειας ως ξεκάθαρη τάση. Όταν ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να υποδείξουν τα άτομα της κοινότητας που είναι «φτωχά», όλοι στράφηκαν στις γυναίκες. Ακόμη και γυναίκες που είχαν υπό τον έλεγχό τους ένα αξιόλογο επίπεδο πλούτου και εισοδήματος συμπεριλήφθηκαν ανάμεσα στους «φτωχούς». Γιατί συνέβη αυτό; Ο Shaffer παρέθεσε στοιχεία που αποδεικνύουν ότι οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες απολαμβάνουν λιγότερο κοινωνικό σεβασμό και αυτονομία στη λήψη αποφάσεων.

Η μέτρηση της «θηλυκοποίησης της φτώχειας»

Για όλους τους παραπάνω λόγους, το ποσοστό των φτωχών νοικοκυριών με αρχηγό γυναίκα δεν μπορεί να αποτελέσει ένα ικανοποιητικό μέσο μέτρησης της «θηλυκοποίησης της φτώχειας». Εναλλακτικά θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε ένα δείκτη ανθρώπινης φτώχειας διασπασμένο κατά φύλο [gender-desegregated measure of human poverty].

Έρευνες που βασίζονται στην συμμετοχική παρατήρηση μπορούν να μας δώσουν χρήσιμες πληροφορίες για την ανάλυση της ανθρώπινης φτώχειας. Ωστόσο, ενώ οι πληροφορίες από τέτοιες πηγές τείνουν να είναι πλούσιες ποιοτικά, είναι δύσκολο να αποτυπωθούν ποσοτικά. Είναι επίσης καταλληλότερες για την ανάλυση της φτώχειας σε μικρο-επίπεδο και σε επίπεδο κοινότητας, παρά σε περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο. Επιπρόσθετα, είναι δύσκολο να χρησιμοποιηθούν για τη διεξαγωγή συγκριτικών μελετών σε διεθνές επίπεδο.

Σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο μπορούμε να αξιοποιήσουμε αρκετούς από τους τυποποιημένους δείκτες της ανθρώπινης φτώχειας [standardized indicators of human poverty]. Οι δείκτες αυτοί δείχνουν την ύπαρξη ανισοτήτων με βάση το φύλο στα ποσοστά αποστέρησης. Από τα 800 εκατομμύρια αναλφάβητα άτομα του πλανήτη, ποσοστό μεγαλύτερο από τα δύο τρίτα είναι γυναίκες. Από τα 110 εκατομμύρια παιδιών που δεν πηγαίνουν στο σχολείο, τα τρία από τα πέντε είναι κορίτσια. Όσον αφορά την επιβίωση, υπάρχουν 100 εκατομμύρια «αγνοούμενες γυναίκες». Οι διακρίσεις φύλου έχουν οδηγήσει τις γυναίκες, παρά το βιολογικό τους πλεονέκτημα, σε χαμηλότερα ποσοστά επιβίωσης. Αναφορικά με την συμμετοχή στην πολιτική ζωή, οι γυναίκες εμφανίζονται και πάλι να μειονεκτούν. Κατέχουν ποσοστό υπουργικών θέσεων μόλις 7,5% και το ποσοστό των θέσεων που κατέχουν στα εθνικά κοινοβούλια είναι 13%. Αυτά τα ποσοστά, σε συνδυασμό με άλλους δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης και αποστέρησης, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για την παρακολούθηση των επιπτώσεων της φτώχειας κατά φύλο.

Η προσέγγιση της ανθρώπινης ανάπτυξης χρησιμοποιεί σύνθετους δείκτες ως εργαλείο μέτρησης των ανισοτήτων με βάση το φύλο – για παράδειγμα, τον δείκτη ανάπτυξης με βάση το φύλο [gender development index] και τον δείκτη ενδυνάμωσης των γυναικών [gender empowerment measure]. Οι δείκτες αυτοί είναι ιδιαίτερα χρήσιμοι, καθώς αντανakλούν την έκταση των ανισοτήτων στις επιλογές και ευκαιρίες ανδρών και γυναικών. Αν και το χάσμα ανάμεσα στα φύλα συρρικνώνεται σε τομείς όπως είναι η εκπαίδευση και η υγεία, οι δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης καταδεικνύουν σοβαρές διακρίσεις εις βάρος των γυναικών σε τομείς που σχετίζονται με τις πολιτικές και οικονομικές ευκαιρίες.

Θα ήταν λοιπόν επιθυμητή η κατασκευή ενός δείκτη ανθρώπινης φτώχειας με βάση το φύλο, που θα βασίζεται στον δείκτη ανθρώπινης φτώχειας. Ωστόσο, ο δείκτης ανθρώπινης φτώχειας στην τωρινή του μορφή αδυνατεί να διασπαστεί κατά φύλο. Η χρήση άλλων στατιστικών δεδομένων για την εκτίμηση ενός ανδρικού και ενός γυναικείου δείκτη ανθρώπινης φτώχειας, ή η αναπροσαρμογή του ενιαίου δείκτη ώστε να λάβει υπόψη του ανισότητες με βάση το φύλο αποτελούν θέματα προς διερεύνηση. Μία τέτοια διερεύνηση επιχειρείται από την Liz Durbin^{iv} στο άρθρο της στο παρόν τεύχος.

*Γραφείο για τις Εκθέσεις Ανθρώπινης Ανάπτυξης,
Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP),
Uganda House, Room 612,
336 East 45th Street, New York, NY 10017, USA
E-mail: sakiko.fukuda-parr@undp.org*

Πίνακας 1. Οι τέσσερις διαστάσεις-κλειδιά του Δείκτη Ανθρώπινης Φτώχειας [Human Poverty Index (HPI)]

	<i>HPI-1</i> (αναπτυσσόμενες χώρες) Δείκτης	<i>HPI-2</i> (βιομηχανικές χώρες) Δείκτης
<i>Διάσταση</i>		
Επιβίωση	Πιθανότητα θανάτου πριν την ηλικία των 40 ετών	Πιθανότητα θανάτου πριν την ηλικία των 60 ετών
Αποκλεισμός από τη	Αναλφαβητισμός	Λειτουργικός

γνώση		αναλφαβητισμός (επίπεδο 1 στο IALS)
Αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης ή έλλειψη υλικών μέσων	Υποσιτισμός, έλλειψη πρόσβασης σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης, έλλειψη πόσιμου νερού	Εισόδημα κάτω από το όριο της γραμμής φτώχειας
Κοινωνικός αποκλεισμός	-	Μακροχρόνια ανεργία

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Η Sakiko Fucuda-Parr είναι διευθύντρια, Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης, Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP). Το παρόν άρθρο βασίζεται στην Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης 1997. Ωστόσο, αντανακλά τις προσωπικές απόψεις της συγγραφέως και δεν αποτελεί πολιτικό έγγραφο του UNDP.

¹ UNDP, *Human Development Report* (1997), βασίζεται στο Valentine Moghadam, *Feminization of Poverty? Notes on Concept and Trends*, 1996.

¹ Paul Shaffer, "Poverty and Gender in the Republic of Guinea", mimeo, 1996.

⁴ Liz Durbin, "Towards a Gendered Human Poverty Measure", *Feminist Economics*, Volume 5, Issue 2.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

United Nations Development Programme. 1997. *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
